

ПРОУЧВАНЕ НА РОДИТЕЛСКОТО УЧАСТИЕ В УЧИЛИЩНИЯ ЖИВОТ В БЪЛГАРИЯ

ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ ДОКЛАД

София, 2010 г.

Изказаните становища и мнения в настоящия сборник са отговорност единствено на авторите и изследователите и не отразяват непременно мненията и политиката на ГД „Експертни анализи“ и Институт „Отворено общество“. Авторите следва да бъдат цитирани при всяко преиздаване на материала, целия или части от него.

*****

Този изследователски доклад е изготвен въз основа на резултатите от изследването “Parental Involvement in Life of School Matters”, проведено в България в рамките на проекта „Advancing Educational Inclusion and Quality in South East Europe”, изпълняван от Center for Educational Policy Studies, University of Ljubljana в партньорство с ГД „Експертни анализи“ и Институт „Отворено общество“ - София

*****

ПРОУЧВАНЕ НА РОДИТЕЛСКОТО УЧАСТИЕ В УЧИЛИЩНИЯ ЖИВОТ В БЪЛГАРИЯ

Изследователски доклад

© 2010, Боян Захариев, Илко Йорданов, автори

© 2010, Ева Борисова, Румен Петров, рецензенти

© 2010, Изследователски екип на ГД „Експертни анализи“ в състав: д-р Алексей Пампоров, Драгомира Белчева, Петя Брайнова

© 2010, Калин Семерджиев, корица и оформление

ISBN 978-954-9828-93-1

Съдържание

БЛАГОДАРНОСТИ	4
СЪКРАЩЕНИЯ И АКРОНИМИ	4
ВЪВЕДЕНИЕ	5
МЕТОДОЛОГИЯ	7
СИСТЕМНИ ПРЕДПОСТАВКИ ЗА УЧАСТИЕТО НА РОДИТЕЛИТЕ В УЧИЛИЩНИЯ ЖИВОТ	9
ПРЯКО УЧАСТИЕ НА РОДИТЕЛИТЕ В УЧИЛИЩНИЯ ЖИВОТ	13
Нагласи за участие на родителите в свързани с училището дейности	13
Участие в общи родителски срещи	13
Участие на родителите в управлението на училището чрез формални родителски организации, базирани в училище	15
Участие на родителите в неинституционализирани форми на управлението на училището	16
ПОДХОДИ И ФОРМИ НА КОМУНИКАЦИЯ	19
Готовност за диалог между училището и родителите	19
Писмена комуникация на информация за развитието на детето в училище	21
ПОДКРЕПА ПРИ ПОДГОТОВКАТА НА УЧЕНИЦИТЕ ВКЪЩИ	23
НАБЛЮДЕНИЯ ВЪРХУ АКТИВНОСТТА В УЧИЛИЩНИЯ ЖИВОТ НА РОДИТЕЛИ ОТ СОЦИАЛНО ИЗКЛЮЧЕНИТЕ ГРУПИ В БЪЛГАРИЯ	26
Проблеми и затруднения в училище	31
Чувствителност и инициативност от страна на училището за справяне с предизвикателствата	34
ПРЕПОРЪКИ ЗА ВКЛЮЧВАЩИ РОДИТЕЛИТЕ ПОЛИТИКИ	37
На национално равнище – стратегическо насочване и комуникация на родителското участие	37
Общините и местните общности – интегриране на родителското участие като вътрешноприсъщ елемент на местните образователни политики	38
Училищата – откритост за широко системно партньорство с родителите и местните общности	39
ПРИЛОЖЕНИЕ 1 ПОДРОБНО ОПИСАНИЕ НА ИЗПОЛЗВАНАТА МЕТОДОЛОГИЯ	40
ПРИЛОЖЕНИЕ 2 СПИСЪК НА ДИАГРАМИ	43

БЛАГОДАРНОСТИ

Екипът по проучването изразява благодарност на Министерството на образованието, младежта и науката на България за оказаната подкрепа, най-вече за официално поетия ангажимент за провеждане на проучването на родителите в страната. Това увеличи значително надеждността му и честотата на реакциите на включените в проучването групи.

СЪКРАЩЕНИЯ И АКРОНИМИ

лв.	българската валута (български лев)
МОМН	Министерство на образованието, младежта и науката
ПТПД	Политематично проучване на домакинствата
НСИ	Национален статистически институт
ИОО-София	Институт “Отворено общество” – София

ВЪВЕДЕНИЕ

Родителско участие в модела на модернизиращо се образование

Съвременната концепция за учене през целия живот има не само времево измерение (както най-често е интерпретирана) – тя предполага и учене в разнообразни контексти на образователната среда и включване на широк и твърде разнообразен кръг от заинтересовани страни с потенциал да влияят върху процеса на учене.

Ученето през целия живот не започва след училище, а далеч преди него и го съпътства от първия до последния клас, а това означава, че в този период, наред с учителите, върху образователно-възпитателния процес оказват влияние и редица други значими фактори, сред които – медиите, социалните мрежи, в които участват децата и разбира се – семейството и родителите.

Ето защо, ако целта на всички ключови заинтересовани страни е ученикът/детето да постигне желаните резултати от възпитателно-образователния процес, те трябва да отчитат взаимно ролите и значимостта си и да търсят, координация и съгласуваност на усилията си.

Разнообразни са модусите за включване на родителите в училищния живот: от участие в обмен на информация и подкрепа на домашната подготовка и извънкласните дейности, до финансова помощ за дейностите на класа и училището. Със задълбочаването на публичните дискусии за децентрализацията при предоставянето на образователни услуги и за нарастващата необходимост от автономност на училищата се увеличава интересът към значимостта на родителското участие в процесите на вземане на решения и търсенето на отговорност в училище. В различните общества моделът, формите и степента на родителско участие се определят от редица фактори на местния контекст, сред които традициите в образованието, развитието на гражданското общество и промените в структурно-функционалните схеми на управление на образованието. Основното послание на настоящия доклад е, че тенденциите в развитието на училищното образование в България определят необходимостта от засилване на ролята и участието на родителите, още повече предвид факта, че обществото ни тръгва от твърде ниска база в това отношение.¹

Според модела, разработен от експерти на Световната банка², най-общо възможностите за оказване на въздействие от страна на родителите върху образователно-възпитателните процеси

---

¹ Конкретните модел, степен и форми на това участие към настоящия момент следва да бъдат разработени във визията и концепцията за промените в образователната система. Основните им параметри следва да бъдат урегулирани в съответните нормативни документи и да бъдат развивани в съответствие с промените и обществените очаквания за промени в системата на училищното образование.

² Barrera, F., T. Fasih and H.A. Patrinos with Lucrecia Santibáñez, 2009, *Decentralized Decision-Making in Schools, The Theory and Evidence of School-Based Management. Toward a Conceptual Framework for Analyzing School-Based*

могат да бъдат реализирани по два пътя на търсене на отговорност за управлението на училището: дълг и къс.

Дългият път на отговорността е свързан с възможността родителите като граждани да държат отговорни политиците, които от своя страна контролират качеството на образователните услуги в училищата по административен път – вертикално „отгоре-надолу”.

Недостатъчно укрепналото гражданско общество, слабото гражданско участие, устойчиво ерозираното доверие към политиците и търсенето на „нов политически месия” със всеки нов избран вота са само част от показателни за недостатъчната удовлетвореност на гражданите (родителите) от механизма на въздействие върху качеството на образованието по дългия път на отговорността.

Късият път на отговорността е свързан със съвременното разбиране за децентрализиран, базиран в училището модел на управление на образованието.

По този път родителите имат реален потенциал за пряко (хоризонтално) въздействие върху училищния живот, като степента на това участие зависи от формите на участие и силата на правомощията, предоставени на родителите – от консултативни – до управленски – както и от това дали и до каква степен тези правомощия са ограничени от споделянето им с други заинтересовани страни – местната власт, учителите и др. Пред прилагането на този модел на родителско участие в България също са налице редица ограничения. Сред най-важните от тях са: липсата на правна основа и политики за по-активно и ефективно участие на училищните настоятелства в живота на училищата, както и липсата на капацитет сред широк кръг родители за ефективно оползотворяване на ограничените правомощия за участие, регламентирани в нормативната база³.

Независимо от тези предизвикателства „Проучването на родителското участие в училищния живот в България 2010 г.” се фокусира именно върху изследването на потенциала за включване на родителите в училищния живот чрез каналите на късия път на търсене на отговорност с оглед очертаващия се широк консенсус на заинтересованите страни в образованието за необходимостта от подобряване на взаимодействието между училището и родителите.

Management, p. 31, Washington DC. Моделът е базиран на Рамката за носене на отговорност (Accountability Framework), публикувана в World Development Report 2004.

³ Повече аргументи в подкрепа на тази теза са публикувани в раздел „Системни предпоставки за участието на родителите в училищния живот” в цялостния изследователски доклад по „Проучване на родителското участие в училищния живот в България”, 2010 г., изготвен въз основа на резултатите от изследването “*Parental Involvement in Life of School Matters*”, проведено в България в рамките на проекта „*Advancing Educational Inclusion and Quality in South East Europe*”, изпълняван от *Center for Educational Policy Studies, University of Ljubljana* в партньорство с ГД „Експертни анализи” и Институт „Отворено общество” – София.

ЦЕЛ

Целта на това проучване е да се оцени нивото на родителско участие в училищната образователна система в България и да се сравни с това в други страни от Централна и Източна Европа. То се провежда в много важен за образователната политика на България момент. Понастоящем Министерството на образованието предлага за обществено и експертно обсъждане нов проект-закон за училищното образование. Обсъждането ще продължи до третото тримесечие на годината, защото Министърът заяви, че няма защо да се бърза с въвеждането на новия закон и е по-добре да се постигне възможно най-широк консенсус преди да се подаде в Народното събрание. В закона се предвижда родителите да играят нова роля в училищната образователна система, както и създаването на нов тип училищни настоятелства с много по-широк набор от съществуващите понастоящем правомощия. Българският доклад ще допринесе за този продължаващ дебат чрез проучване на нагласите към училищния живот и опита от родителското участие в него.

МЕТОДОЛОГИЯ

Данните за проучването са събрани при използването на двуетапен дизайн на извадката. За първият етап бяха избрани пет селски и градски населени места във всеки един от шестте планови региони (ниво NUTS 2). От списък на съответния тип населени места за всеки планови регион бяха избрани на случаен принцип отделните градски и селски населени места. Съотношението градски към селски населени места бе определено на базата на съотношението на съответното население в плановия регион. След това на случаен принцип бе избрано училище от всяко населено място. Крайният етап включваше идентифициране на родителите на ученици, записани в училището, като домакинствата бяха определени на случаен принцип при обхождане на обособения район около училището – 3 километра за градските и 5 километра за селските училища. За всяко училище бяха интервюирани между 20 и 40 родители, в зависимост от размера на училището. Извадката за всяко училище включваше също и 5 представители на родителите (т.е. членове на училищното настоятелство или съвета на класа). За две училища от сегрегирани махали бе направен допълнителен подсилващ дизайн. Въпросникът за количественото проучване бе изготвен от централния изследователски екип, бе преведен на български език и адаптиран. Допълнителна информация в рамките на проучването бе събрана и чрез провеждането на 5 фокус-групови дискусии, проведени в периода май-юни 2010 г., с участието на членове на училищни настоятелства и родители на ученици от средищни, селски, разположени в квартали с

преобладаващо ромско население и специализирани училища в областите Велико Търново, София и Стара Загора. (Подробно описание на използваната методология е представено в Приложение 1.)

СИСТЕМНИ ПРЕДПОСТАВКИ ЗА УЧАСТИЕТО НА РОДИТЕЛИТЕ В УЧИЛИЩНИЯ ЖИВОТ

В двата основополагащи за училищното образование нормативни документа – Закона за народната просвета и правилника за неговото приложение – участието на родителите в образователния процес се свежда до три основни функции: *отговорност за осигуряване на достъп на децата до училище и детска градина; източник на допълнителни средства за образование – платец на изискуемите такси и обект на финансови санкции в случай на нарушения и потенциален член на училищното настоятелство*. Законовият текст не дефинира настоятелството нито като изключително, нито като приоритетно родителски инструмент за включване в училищния живот. Родителското участие не е изведено като приоритет нито при регламентирането на инициативата за създаване на настоятелство, нито при описанието на страните, които могат да членуват в него – буквата на закона гласи, че настоятелствата са юридически лица с нестопанска цел за осъществяване на общественополезна дейност, учредени “по инициатива на директора на детската градина, училището или обслужващото звено или на родители, учители или общественици” (чл. 46 г, ал. 1).

В чл. 46 в. от Закона за народната просвета са описани по-детайлно 16 дейности, които настоятелствата могат да изпълняват с оглед постигане на своите цели. Всяка четвърта от тези дейности е свързана изключително или предимно с ролята на родителите като донори на допълнителни финансови средства за дейността на училището. Не случайно почти половината от директорите, интервюирани в рамките на настоящото проучване на родителското участие в училищния живот в България, отговарят, че виждат основен принос на настоятелството в осигуряването на „спонсорство” – финансиране за поддръжка на материалната база на училището.

Останалите 75% от предвидените по закон дейности, които настоятелството може да изпълнява, твърде рядко се реализират на практика. Тази хипотеза се потвърждава и от настоящото проучване за включването на родителите в училищни инициативи. На въпроса “*Каква е основната роля на училищното настоятелство във Вашето училище?*” интервюираните директори отговарят твърде общо, че като цяло срещат подкрепа от настоятелството (като известна конкретика, на отговорите, както бе отбелязано, има само по отношение на финансирането и поддържането на материалната база и организацията на извънучилищни дейности).

Никой от респондентите в изследването за родителското участие в българското училище стотици родители не споменава, че са му известни отговорности на настоятелството, свързани с участие при избора на учебници от педагогическия съвет, подпомагане създаването и

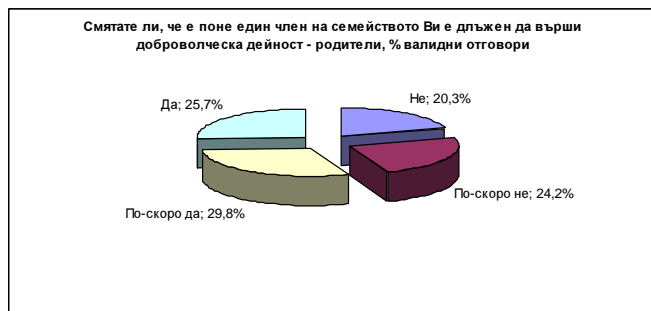
реализирането на възпитателно-образователни програми по проблемите на децата и учениците; сигнализиране на компетентните органи при извършени нарушения в системата на народната просвета; организиране и подпомагат обучение на родителите по въпросите на възпитанието и развитието на техните деца; подпомагане на дейността на училището в противодействието му срещу наркоманията и други вредни влияния върху децата и учениците и оказване на съдействие на комисиите за борба срещу противообществени прояви на малолетните и непълнолетните. А всички изброени дейности представляват половината от правомощията на настоятелствата, определени в закона.

Диаграма 1. Оценка на родителите за честотата на отправени от училището молби за съдействие

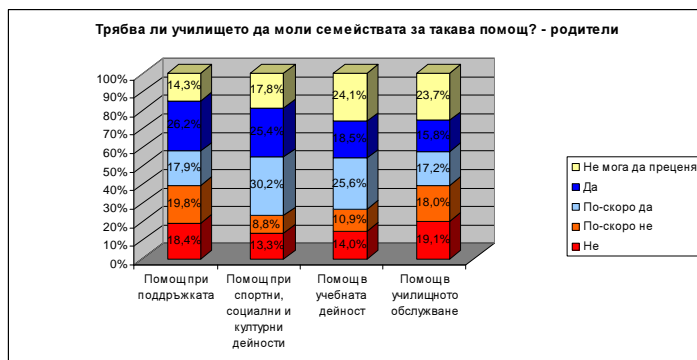
Дори по отношение на традиционно най-разпространените родителски задачи в подкрепа на училището – включване под някаква форма (най-вече чрез финансови средства или друг вид спонсорство) за поддръжка на училището и организиране на извънучилищни дейности – делът на родителите, които не са били поканени за участие от училището нито веднъж през последната учебна година приближава $\frac{3}{4}$, а по отношение на оказването на подкрепа в областта на учебната дейност и училищното обслужване надхвърля $\frac{9}{10}$. Следва да се отбележи, че в случаите, когато са били поканвани за участие, родителите са се отзовавали всеки път само в 40% от случаите, а над 12% от интервюираните родители признават, че дори при покана не са се отзовавали “нито веднъж”. Родителите са раздвоени дали изобщо трябва да оказват каквато и да било доброволческа подкрепа на училището.

Диаграма 2. Оценка на родителите за задължението на семейството да върши доброволческа дейност

Отрицателните отговори и отговорите “не мога да преценя”, които дават родителите, преобладават при въпроса *дали изобщо е редно училището да се обръща с молба за помощ към тях* – изключение прави само искането за подкрепа при организиране на извънучилищни дейности.

Диаграма 3. Оценка на родителите дали училището трябва да моли семействата за помощ

Но ако значителна част от законните възможности остават неизползвани от родителите, това до голяма степен се дължи на липсата на политики за насърчване на родителската активност в училищното образование.

На равнището на анализа и разработването на политики родителското участие също остава предимно обща декларативна цел, за постигането на която не са начертани конкретни дейности и задачи. Така например в Националната програма за развитие на училищното образование и предучилищното възпитание и подготовка (2006 – 2015 г.) най-ясно и конкретно отредената роля на родителите е свързана с участието им при създаване и утвърждаване на училищни “униформа или елементи на униформа” (стр. 13, Раздел V. Ориентиране на училищното образование към провокиране на мисленето и самостоятелността, към формиране на практически умения и към развитие на личността, Б. Мерки в процеса на възпитание, 2. Ритуализация на училищния живот). В раздел X. Децентрализация на управлението на системата, стр. 31, се подчертава необходимостта от въвеждане на реално действащи форми на участие на родителите и учителите в управлението на училището, без да се набелязват конкретни насоки за това участие – с изключение на включването на родителите в процеса на назначаване и освобождаване на училищния директор (една родителска функция, относно уместността на която се водят сериозни дебати в професионалната общност).

В обобщение, създадените от нормативната база възможности за участие на родителите не се използват пълноценно. Те не само не се прилагат на практика, но освен това е налице и дефицит на информираност, познания и компетентности на значителна част от родителите по

отношение на съществуващите възможности за родителско участие в училищния живот, скрепени със закон.

Няма ясна визия за образователни политики, насърчаващи пълноценното участие на родителите в училищния живот. Липсват и ясни и системни политически мерки, които да завъртят двигателя на родителското участие. Няма система за оценка на качеството, която да налага активно и системно търсене на обратна връзка от потребителите на образователни услуги.

Една от най-съществените причини за това е все още силно централизираната система на училищното образование и липсата на задължения на училищата да идентифицират конкретните нужди по места и да отговарят гъвкаво на местните потребности, носейки отговорност за ефективното функциониране и постигането на резултати в училище пред местните общности, а не единствено пред министерството и неговите деконцентрирани структури.

Така реалното участие в училищния живот на родителите се оказва заложен на съществуващата реалност на училищни образователни политики, в които (дори при съществуването на нормативни възможности) и при наличието на желание от страна на родителите да допринасят за подобряване на дейността на училището, реалният ефект от техните усилия за развитието на училището и повишаване на качеството на образованието не е с висока добавена стойност. Духът на нормативните и политическите документи, преобладаващото наклонение и същността на образователните дейности, залегнали в документите и свързани с участието на родителите, оставят впечатление, че тяхното участие е третирано по-скоро формално, а родителите преобладаващо – като обект на политики, а не като равноценен партньор в учебно-възпитателния процес. Сама по себе си тази реалност е обезкуражаваща и обяснява ниския интерес към включване на родителите в училищния живот: в тези условия родителите могат единствено да крепят училището с парите си, а не да участват в цялостното му развитие с умовете и сърцата си.

Формалното регламентиране на родителското участие, едностранчивото и частичното му използване и практическото му negliжиране водят до компрометирането му в зародиш и ерозиране на подкрепата за него. Според социалните теории изграждането на доверие е продукт на натрупване на опит – доверието се създава и апробира в практиката. Липсата на възможности за реално и пълноценно участие на родителите в училищния живот не позволява те да разкрият своя истински потенциал и да заслужат доверието на училището. В крайна сметка това води до подценяване на капацитета на родителите като ключова страна в образователно-възпитателния процес. От своя страна, дефицитът на доверие към родителите не само ги демотивира, но и подхранва спекулациите за родителската незаинтересованост и усилва консервативните

аргументи за по-предпазливо включване на родителите само в твърде ограничен кръг области на училищното развитие.

По този начин съвсем очаквано едва 1/5-та от българските родители, включени в международното изследване на родителското участие, оценяват като сравнително често присъствието на членове на техните семейства в училището.

Диаграма 4. Съгласие с твърдението, че поне един член на семейството е често в училището

ПРЯКО УЧАСТИЕ НА РОДИТЕЛИТЕ В УЧИЛИЩНИЯ ЖИВОТ

Нагласи за участие на родителите в свързани с училището дейности

Като цяло родителите нямат категорична позиция за удовлетвореността си от възможностите да се включат в училищния живот. Почти 1/3 от респондентите заявяват, че са напълно или в малка степен доволни от съществуващите начини за включване в училищното развитие, а всеки 6-ти не е в състояние да даде оценка на съществуващите възможности за родителско участие.

Диаграма 5. Удовлетвореност от различните начини за включване в училищния живот

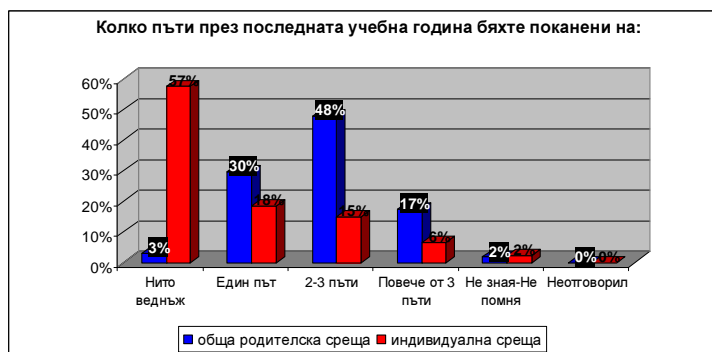
Участие в общи родителски срещи

Участието в родителски срещи е традиционната и най-често използвана форма на принос на родителите към училищния живот. Само 5% от родителите не са получавали покана за участие в

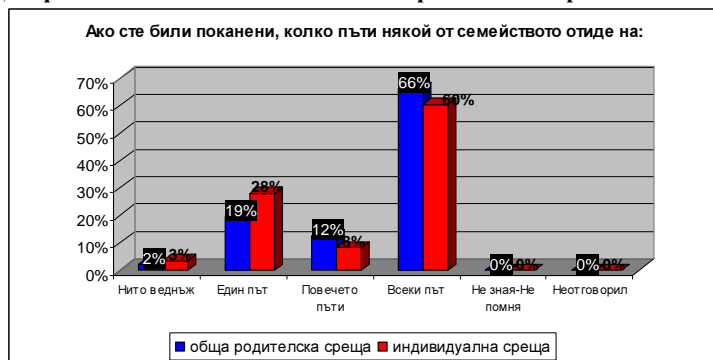
родителска среща или не си спомнят за това. Още 30% от родителите обаче са получили само една покана за родителска среща през цялата изминала учебна година.

Поканите за индивидуални срещи са значително по-рядко срещана практика. Тя често се свързва с наличието на инциденти и необходимост за спешно реагиране във връзка с тревожни обстоятелства, а не с планиране на развитието на детето. В този смисъл извънредното самостоятелно явяване в училище на член на семейството се възприема от учениците и родителите като повод за неудобство и притеснение, а не като проява на стремеж за активно участие в училищния живот в интерес на детето и още по-малко – на загриженост за развитието на училището. Делът на родителите, които споделят, че не са получавали покана за индивидуална среща в училище през последната учебна година, е 60%.

Диаграма 6. Брой случаи на получени от родителите покани за участие в родителски и индивидуални срещи

Диаграма 7. Степен на отзоваване на родителите при покани за участие в родителски и индивидуални срещи

Докато шест от седем родители смятат, че училището трябва да кани родителите за участие в колективни родителски срещи, то значително по-малък дял родители – 62% – смятат, че училището трябва също така да кани родителите и на индивидуални срещи.

Три процента от родителите признават, че през изминалата учебна година не са успели да се отзоват на нито една от поканите за родителска среща, като делът на родителите, които не смятат, че са длъжни да присъстват на родителски срещи или не могат да преценят дали са длъжни да участват достига 7%. Същият е делът на родителите, които смятат, че посещенията на

родителски срещи не могат да помогнат на ученика или не могат да преценят дали детето им би имало полза от това.

Участие на родителите в управлението на училището чрез формални родителски организации, базирани в училище

Според анкетиранияте директори в 29% от училищата няма функциониращи училищни настоятелства. Дейността на други 7% от настоятелствата е определена от директорите като „проформа”.

Директорите признават, че в училищата, където действат настоятелства, едва 34% от местата, предвидени по правилник за родителите, са заети към момента на изследването.

Формата на т. нар. “родителски съвети/активи” изглежда е още по-малко позната в училище – според директорите в повечето обхванати от проучването училища изобщо няма родителски съвети/активи. Нещо повече, според 55% от директорите в правилниците на училищата изобщо не е регламентирана възможността за създаване на родителски съвети.

Участието на родителите в родителски актив или в училищно настоятелство през последните три години е изключително ограничено. Едва под 10% от анкетиранияте родители или пълнолетни членове на техните семейства са били членове на училищно настоятелство. Около 23% от интервюираните родители, твърдят, че са били част от родителския актив на класа.

Важно е да се отбележи, че самооценката на родителите за потенциала им за участие е достатъчно висока и дава основание да смята, че значително по-голям брой родители могат да дадат приноса си към работата на училищното настоятелство – делът на родителите, които споделят, че някой от семейство е способен и компетентен да изпълнява роля в училищното настоятелство, надхвърля 60%, но преобладаващата част от анкетиранияте родители категорично не разглежда като задължение включването си в дейността на настоятелството.

Диаграма 8. Оценка на родителите за задължението на семейството да участва в училищно настоятелство

Друга съществена причина за неучастие в институционалните форми в училище, изтъквана от родителите, е високата степен на заетостта им.

Както анкетираните директори, така и родителите определят липсата на време като един от водещите фактори за неучастие на родителите. Почти 42% от директорите признават значимостта на фактора липса на родителско време, но го поставят на 3-то място – след незаинтересоваността (62%) и неуменията на родителите да взаимодействат с учителите (49%). Най-голям дял от родителите (38%) споделят, че не им достига време за комуникиране с учителите, 35% признават, че родителите не са заинтересовани и около ¼ споделят, че както учителите, така и родителите нямат умения да поддържат взаимодействие помежду си.

Почти 80% от родителите изобщо не са в състояние да посочат каквато и да било част от функциите или да опишат дори частично мисията на тези институционализирани форми на родителско участие.

В останалите 20-ина процента не са редки случаите, в които представата за родителски актив е ограничена до обща подкрепа на „класния” и паралелката, но не и на училището като цяло. Не липсват и отговори, в които дейността на родителските активи е квалифицирана като „формална”, „символична”, „фиктивна” и като цяло непроактивна, пасивна.

Директорите на училища изразяват категорично задоволство от включването на настоятелствата и родителските активи в училищния живот – от степента на посещаемост на срещите на настоятелството и родителския актив до приносът за вземането на работещи решения, които се ползват с родителска подкрепа. Директорите на градските училища изразяват по-голяма степен на удовлетвореност от работата на настоятелствата и родителските активи в сравнение с колегите си, ръководещи селски училища.

Участие на родителите в неинституционализирани форми на управлението на училището

Според половината от директорите на училища те нито веднъж през последната учебна година не са се допитвали до семействата на своите ученици по въпроси, свързани с управлението на училищния бюджет. Нещо повече, това е направено съвсем съзнателно – въз основа на преобладаващото сред управляващите училищата разбиране, че училищното ръководство не трябва да се допитва до родителите по този въпрос – едва 45% от анкетираните директори смятат, че училището трябва да иска мнението на родителите относно училищния бюджет.

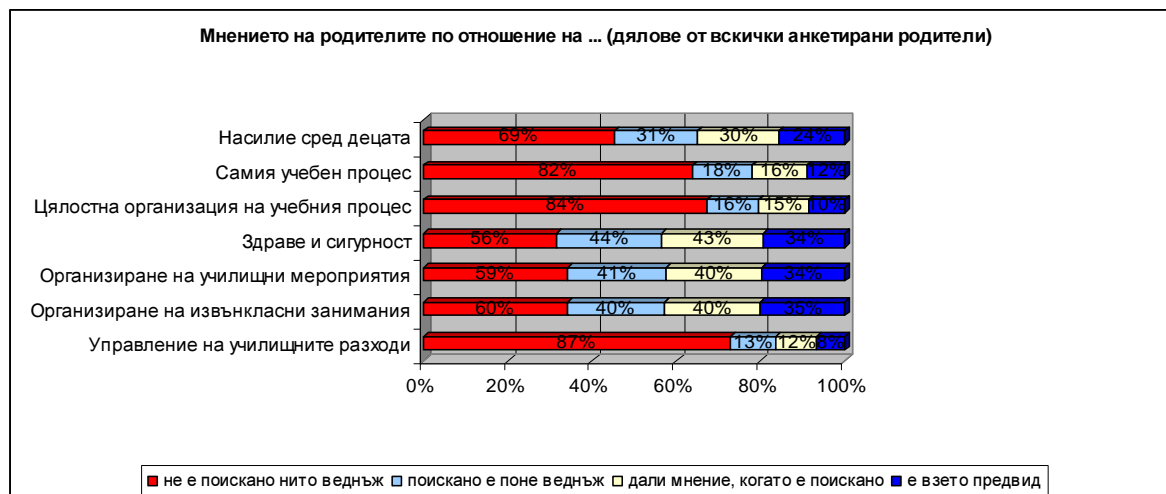
Дори във случаите, когато управленският екип на училището се е допитвал до родителите по различни управленски въпроси (относно допълнителните извънкласни занимания, дисциплината, управлението на училищния бюджет, здравето и сигурността и организация на учебния процес), според директорите отговори са получавани всеки път едва от 28% от

семействата, а в повечето случаи, когато са били питани, са отговаряли под половината от семействата (43%).

Картината, очертана от родителите по отношение на комуникацията с училището по ключови въпроси, е още по-мрачна. Между 56% и 87% от родителите споделят, че през изминалата учебна година нито веднъж училището не е поискало тяхното мнение по отношение на важните засягащи развитието на училището и учениците въпроси.

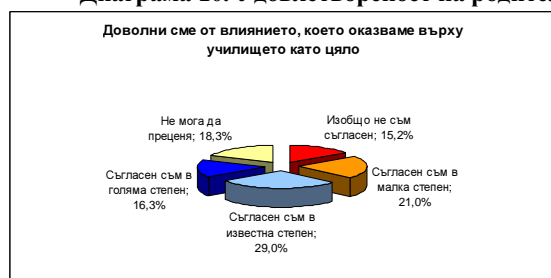
Диаграма 9. Честота на случаите, в които училището е искало мнението на родителите относно...

Едва 23% от родителите отговарят, че в съответните области на училищно развитие се стигнало до отчитане на изразената от тях позиция (напълно или поне в известна степен), като в най-голяма степен гласът на родителите се чува по отношение на въпросите, засягащи здраве и сигурност (34%) и организиране на училищния мероприятия и извънкласни занимания (35%). В най-малка степен родителите са питани, дават мнение и то е взето предвид по отношение на въпросите, свързани с учебния процес и управлението на училищните разходи (вж. повече информация по въпроса за участието на родителите в управлението в раздела, посветен на участието на родителите в неинституционализирани форми на управлението на училището).

Цялостната оценка на упражняваното от родителите влияние върху училището показва, че преобладаващият дял родители съзнава, че степента им на въздействие върху училището е по-скоро ограничена или изобщо не може да бъде определена.

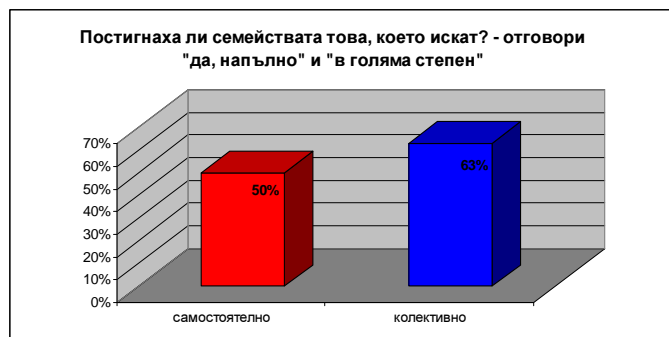
Диаграма 10. Удовлетвореност на родителите от степента на оказване на влияние върху училището

Едва всеки 7-ми родител е категорично доволен от влиянието си върху училищния живот.

Едно от обясненията за относително слабия потенциал за въздействие е в недостатъчно развитата способност за самоорганизация на родителите и неспособността им да осъществят колективни инициативи. Капацитетът на родителите да произведат колективно действие се свежда до възможността да споделят определен проблем, но когато се стигне до предприемане на конкретни стъпки за неговото решаване, често семействата рискуват да се окажат сами. Макар че според почти 2/3 от родителите, ако те искат да поговорят с родители на други деца от класа за някакъв проблем, те ще бъдат изслушани, според директорите, когато се стигне до реални действия, индивидуалните тактики преобладават над колективните: според интервюираните директори семействата, които са се опитали поне веднъж през последната учебна година да окажат самостоятелно влияние върху директора по даден въпрос, са почти 60%, докато опитите за въздействие заедно с други родители са около 40%, като в 32,3% от случаите директорите са били посетени не от единия или двамата родители, а от родителска делегация. Заедно с това данните, предоставени от директорите, напълно очаквано показват, че вероятността родителите да постигнат целите си нараства в случаите на колективно упражнено влияние.

Диаграма 11. Оценка на родителите за степента, в която постигат исканията си колективно и самостоятелно

Доминанцията на индивидуалистичните подходи над колективните се допълва и от преобладаващо предпочитание към традиционните начини на общуване с училището – чрез родителски срещи и контакт с класния ръководител. Ограничени са уменията на родителите да използват иновативни технологии и подходи на комуникация за осъществяване на успешно влияние в училище – така например за използване на презентация/доклад/обзор и други подобни форми от страна на родителите като форма на въздействие в училище споделят едва 1/3 от директорите на училища, като повече и по-често иновативни комуникативни техники се използват от родители на деца в градските училища.

Стереотипът в комуникацията се допълва и от факта, че както родителите, така и училищата като цяло не са в състояние да проявят смелост и въображение и да разчупят

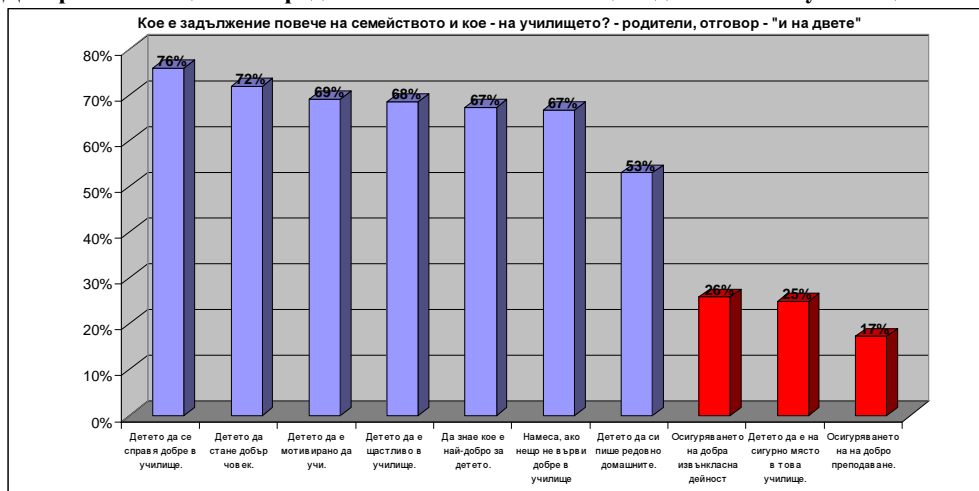
шаблонното очакване, че инициативата за комуникация е монопол на училището, че влиянието и участието на родителите са възможни само в степената, в която училището “ги санкционира”, че териториите на училището и образованието се припокриват – в нито един от отговорите, дадени от директорите и родителите, не е демонстрирано по-широко и модерно разбиране за това, че родителите могат да бъдат и водеща, а не пасивна страна в комуникацията с училището, че те могат да предлагат извеждане на образованието извън тясната рамка на училищната сграда (на работните места на родителите, в местата за алтернативно учене, забавления и общуване на местните общности), или да внасят своето професионално време-пространство в училищното, не за да го конкурират, а за да го правят по-интересно и ползотворно за децата.

ПОДХОДИ И ФОРМИ НА КОМУНИКАЦИЯ

Готовност за диалог между училището и родителите

Директорите и родителите са обединени във визията си за споделена отговорност между училището и семейството за резултатите от възпитателно-образователния процес.

Диаграма 12. Оценка на родителите за това кое е общо задължение на училището и семейството

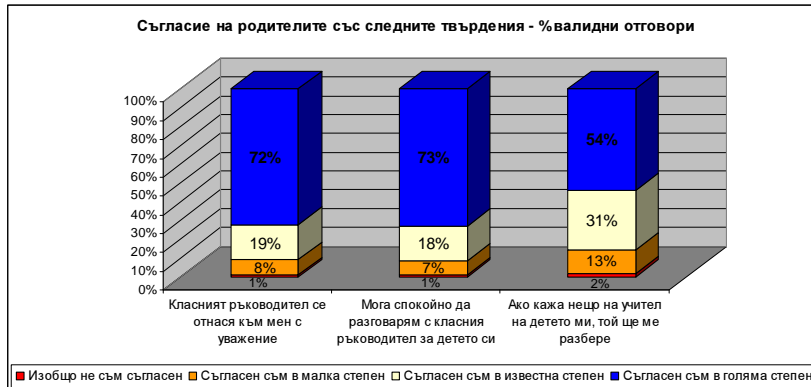
Диаграма 13. Оценка на директорите за това кое е общо задължение на училището и семейството

Данните обаче, показват наличието на значим парадокс: директорите и родителите съзнават, че са силно зависими едни от други и споделят, че носят обща отговорност за постигането на крайния продукт от образователно-възпитателните дейности, но и двете страни не осъзнават значимостта на взаимодействието и споделянето на отговорност в хода на изпълнението на самите процеси, които трябва да доведат до постигане на желаните резултати. Подценяването на взаимната отговорност и за процесите води до поставяне и приемане на ненужни граници между училището и родителите, тъй като съвременните теории за доброто управление недвусмислено посочват, че качеството на крайния продукт се детерминира в голяма степен от качеството на процесите. Неучастието на родителите в част от тези образователно-възпитателни дейности в училище (под различни форми: от информиране, до консултиране и влияние при вземането на решения) със сигурност води до пропуснати ползи за желаните ефекти.

За родителите основната фигура за комуникация с училището е класният ръководител. Такава е и гледната точка на училището. Комуникацията с класния ръководител се ползва с категорично високи оценки от страна на родителите.

Диаграма 14. Съгласие на родителите с твърдения за класния ръководител и учителите

Едва под 10% от родителите заявяват, че не могат да разчитат на уважението или на спокоен разговор с класния ръководител.

Но за огромната част от родителите комуникацията с класния ръководител изглежда изчерпва взаимодействието с училището. Едва един от четирима родители е разговарял поне веднъж с централната фигура, отговорна за цялостното развитие и управление на училището, в което учи детето му – директора.

Свърхконцентрацията на комуникацията на равнище класен ръководител, обаче, е показателна за две отрицателни тенденции в училищното образование: образователно-възпитателния процес не се възприема като синкретичен, изкован от усилията на целия екип на училището, организиран и ръководен от директора; общувайки с класния ръководител, а не с директора на училището, родителите са ограничени да влияят върху управленските процеси (създаването на предпоставки за постигане на по-добри образователно-възпитателни резултати) и в най-добрия случай могат да въздействат върху развитието на класа (частично влияние върху последствията, резултатите).

Като се има предвид относително ограниченото използване на каналите за писмена комуникация (вж. раздела за писмената комуникация за развитието на детето в училище), включително ограниченото системно търсене на обратна връзка от родителите за целите на анализа на потребителските им нагласи и доброто управление на училището, фактът на ограниченото общуване на родителите с управленския екип на училището потвърждава наличието на съществена комуникационна и информационна пропаст между родителите и училището. В този контекст широкото демократично участие на родителите в информирано вземане на решения за цялостното развитие на училището е невъзможно.

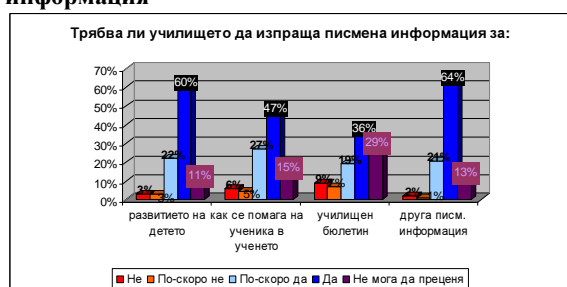
Писмена комуникация на информация за развитието на детето в училище

Изискването за осъществяване на писмена комуникация между учителите и родителите е нормативно закрепено в чл. 128. ал. 1, т 8. от *Правилника за прилагане на Закона за народната просвета*, където се отбелязва, че учителят е задължен “да информира писмено и на индивидуални срещи родителите за успеха и развитието на детето или ученика, за спазването на училищната дисциплина, както и за уменията му за общуване и интегриране в училищната среда, да ги насочва към форми за допълнителна работа с оглед възможностите, потребностите и желанията на детето или ученика при зачитане на тяхното право да вземат решения”. В правилника е поставено изрично изискване за водене на писмена форма на комуникиране и е очертан най-общо предмета на тази комуникация.

Културата на писмена комуникация между училището и родителите изглежда разпространена в ограничена степен, що се отнася до отправянето на препоръки от страна на училището към родителите как да помагат на учениците, за да се справят по-добре с образователния процес и особено по отношение на систематизирането на писмена информация за развитието на паралелките, в които се обучават учениците.

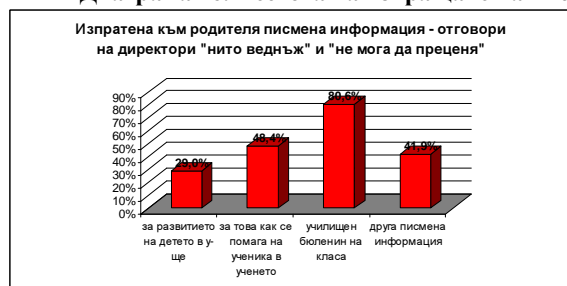
Родителите смятат, че училището трябва да поддържа с тях разнообразни видове писмена комуникация. Водещи в предпочитанията им са писмените съобщения за развитието на детето (83% от родителите са убедени, че училището трябва да изпраща такава информация и само 6% не смятат това за необходимо, а останалите 11% се колебаят).

Диаграма 15. Оценка на родителите за това дали училището трябва да им изпраща писмена информация

Дори що се отнася до най-желаната от родителите писмена информация – за развитието на детето в България – обаче са налице 29% от училищата, които не изпращат такива данни до родителите.

Диаграма 16. Честота на изпращане на писмена информация от училището за родителите

За сравнение, докладът „Международно проучване на училищния директор“ (Cross-National Survey of School Principal, Advancing Educational Inclusion and Quality in South East Europe, стр. 51) сочи, че през 2009 г. само 14% от училищата в Сърбия, 12% в Македония и 9% в Румъния не са предоставяли на родителите писмена информация за развитието на детето.

Същият въпрос, отправен към реципиентите на писмена информация – родителите – показва още по-висок дял на родителите, до които писмена информация от училищата практически не достига.

Диаграма 17. Разлики в отговорите на директорите и родителите за честотата на изпращане/получаване на писмена информация

Разминаването между отговорите на директорите (за изпратената писмена информация до родителите) и на родителите (за неполучена от тях информация е с поне 20% (с изключение на дяловете, отговорили, че не изпращат – съответно не получават или не знаят за училищния бюлетин). Макар данните от изследването да не позволяват точно обяснение на причините за тези разминавания, те са показателни за наличието на комуникационен проблем, свързан или с липсата на споделени дефиниции и разбираня между училището и родителите за типовете писмени документи, или за цялостно лошо управление (неточности и загуба) на информацията.

И ако все пак акцент в комуникацията се поставя върху общуването по задължително регламентирания канал за писмена комуникация – като ученическите книжки – неформалните и нерегламентирания канал за общуване не са популярни форми за взаимодействие между училището и родителите – писмени указания за оказване на подкрепа за обучението, училищен бюлетин и др.

Според 10% от директорите изпратената писмена информация за развитието на децата не е била прочетена нито веднъж от родителите или друг представител на семейството и по тази причина те смятат, че изпращането на подобна информация е по-скоро ненужно. Вероятно най-сериозно основание за това твърдение е хипотезата, че в съответните семейства няма нито един грамотен възрастен (По данни на НСИ от последното преброяване, проведено през 2001 г., над 6% от пълнолетното българско население и почти 50% от ромите имат завършена образователна степен, не по-висока от начален етап на образование или никога не са ходили на училище). Ако към това предизвикателство бъде добавен и делът от функционално неграмотни възрастни, очевидно поддържането на връзка между училището и немалка част от родителите следва да бъде гарантирано от други видове комуникация, различни от писма, бележки и брошури.

ПОДКРЕПА ПРИ ПОДГОТОВКАТА НА УЧЕНИЦИТЕ ВКЪЩИ

Самоподготовката и подготовката на домашни с помощта на близки вкъщи е типичен феномен за почти всички ученици. Едва под 4% от родителите казват, че децата им не подготвят домашни или не са информирани за това.

Диаграма 18. Оценка на родителите за ежедневната продължителност подготовка на домашни от детето

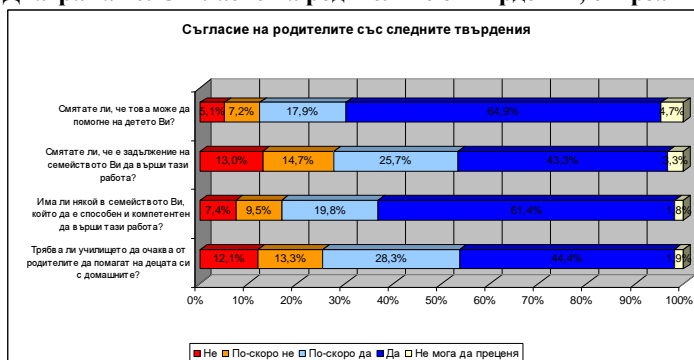
В този процес участието на близките в семейството е широко разпространено, като най-ангажирани в домашната подготовка на учащите са майките, следвани от бащите, които имат почти равен дял с други лица (братя, сестри, педагози в занимални и др.).

Диаграма 19. Оценка на родителите за ангажираност на лица в подготовка на домашни от детето

Родителите са убедени в смисъла и ползата от оказването на подкрепа на децата за самоподготовка за училище вкъщи. Едва 28% от родителите посочват, че не осъзнават оказването на такава подкрепа като свое задължение, в почти 17% от семействата се оказва, че няма възрастен, който е способен да помага на децата с домашните.

Диаграма 20. Съгласие на родителите с твърдения, свързани домашната подготовка на детето

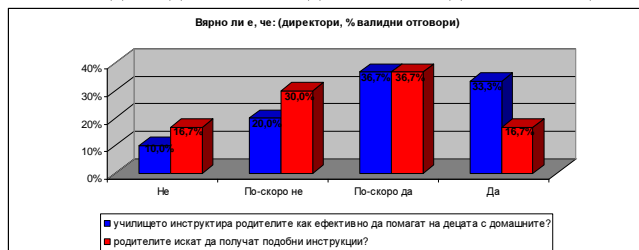

На приблизително 22% от децата никой не помага при подготовката след училище, като в почти 60% от домакинствата, където има такива деца, това не става, защото те са достатъчно добри ученици и могат да се справят сами, а защото по самооценката на интервюираните родители въкъщи няма способен и компетентен член на семейството, който може да помага с домашните.

В 2/3 от семействата, в които няма възрастен, способен да оказва помощ при подготовката на домашните, се смята, че училището няма право да очаква от родителите да оказват такъв тип подкрепа на децата си (в семействата с възрастни, които имат знания и умения да подпомагат домашната подготовка на учениците делът на споделящите твърдението, че училището не трябва да очаква помощ от родителите при подготовката за училище въкъщи е почти 4 пъти по-нисък – 18%).

Всеки трети директор признава, че неговото училище по-скоро не инструктира родителите как ефективно да помагат на децата с домашните. Според 48% от анкетираните директори и самите родители не искат да получат такива инструкции.

Диаграма 21. Съгласие на директорите с твърдения, свързани с предоставянето на инструкции към родителите как да подпомагат подготовка на детето въкъщи

В очертаната от директорите картина изглежда, че предлагането на такъв тип помощ изпреварва търсенето. Но тук отново е налице разминаване с позициите на родителите. Едва 11% от тях заявяват, че училището не трябва да изпраща писмена информация как да помагат на децата си въкъщи, а други 15% не могат да преценят дали това е необходимо – останалите почти ¾ от родителите твърдят, че училището трябва да им дава такива съвети в писмен вид (а това представлява с над 20% по-висок дял на родителите, желаещи да се получава такава помощ, отколкото делът родители, посочен от директорите на училища).

Все пак трябва да се има предвид, че ниската степен на грамотност сред значителна част от населението стои в основата и на невъзможността на възрастните членове на семействата реално да помагат в подготовката на домашните на децата. Според директорите в почти 37% от домакинствата няма нито един член, способен да помага на учениците с подготовката им за училище въкъщи. Макар посоченият в самооценката на родителите дял на неспособни да оказват подкрепа на децата си въкъщи да е с 20% по-нисък (17%) – това на практика означава, че

значителен брой учащи – всеки 6-ти ученик – не може да разчита на друг тип качествена подкрепа за подготовка на домашните си, освен на педагозите в занималните след училище.

НАБЛЮДЕНИЯ ВЪРХУ АКТИВНОСТТА В УЧИЛИЩНИЯ ЖИВОТ НА РОДИТЕЛИ ОТ СОЦИАЛНО ИЗКЛЮЧЕНИТЕ ГРУПИ В БЪЛГАРИЯ

Степента на образование и участието в организирания училищен живот

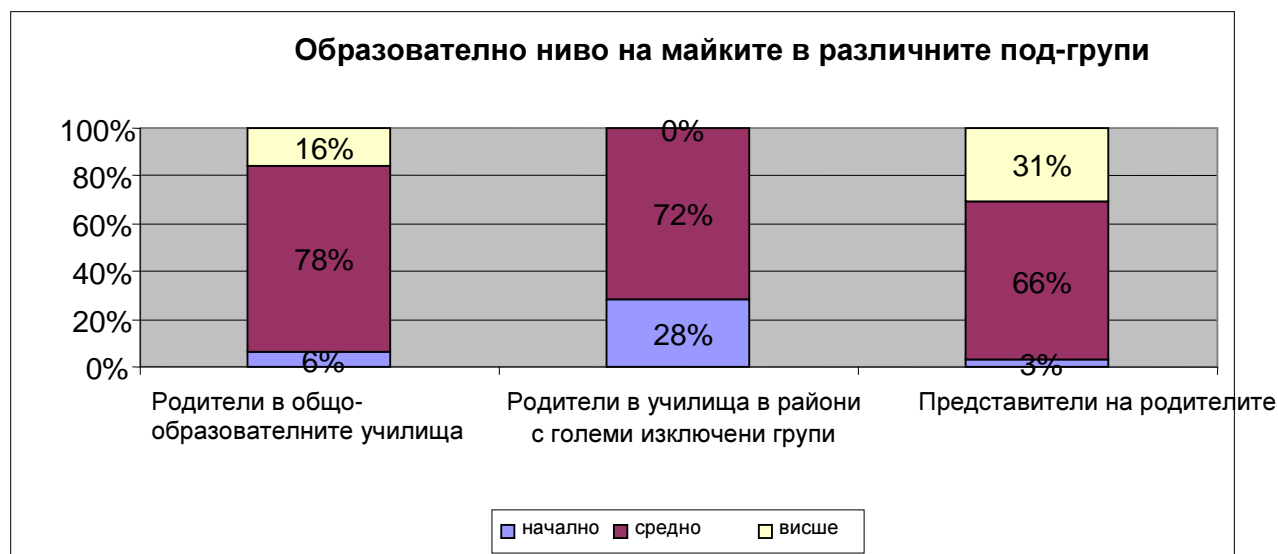
Равнището на образование на родителите е важен фактор за присъствието и справянето на децата им в училище. Ниският образователен ценз или пълната липса на каквато и да било училищна подготовка на родителите водят до сериозни и многоизмерни рискове за образованието на децата. На първо място, родители, които са напуснали училище в ранна възраст или родители, които са получили нискокачествено образование, невинаги са в състояние да осигурят необходимите доходи на домакинството, поради което семейството не може да изгради благоприятна материална и жизнена среда за образование на детето (закупуване на учебници, тетрадки, помагала, създаване на удобна домашна среда, и т.н.). Настоящото проучване потвърждава силния положителен коефициент на корелация между равнището на образование на майките и благополучието на семейството – 0.44⁴. От друга страна, родителите с ниска степен на образование не са в състояние да проследяват развитието и резултатите от образователния процес на децата в училище и да им предоставят необходимата подкрепа при самоподготовката у дома. Както вече бе отбелязано, резултатите от изследването показват, че в 22% от домакинствата никой от семейството не помага на детето в подготовката на домашните (а във всяко 4-то домакинство интервюираните родители считат, че училището не трябва да иска от семействата да помагат на децата с домашните). Тези предизвикателства донякъде могат да бъдат компенсирани чрез активно взаимодействие между училището и родителите, но нискообразованите родители не са в състояние да участват пълноценно в училищния живот и най-често са изключени от училищните структури, предназначени за родителско участие, в които се взимат решения (родителски актив – на равнището на класа или настоятелствата – на ниво училище). Вследствие на това заинтересоваността на нискообразованите родители от това доколко подготвени са децата им и как се справят в училище е ограничена, те не мотивират децата си да посещават училище и така се затваря порочният кръг, при който децата рядко получават по-висока образователна степен от своите родители.

---

⁴ Тук и по-надолу всички цитирани корелационни данни са значими при $p < 0.001$.

Наличието на сравнително високо образование – средно или висше – е предпоставка за родителското участие на родителите в организационния живот на училището като членове на настоятелствата или родителските активи. Само 3% от активните в училище родители имат диплома за образователно ниво, по-ниско от средно образование.

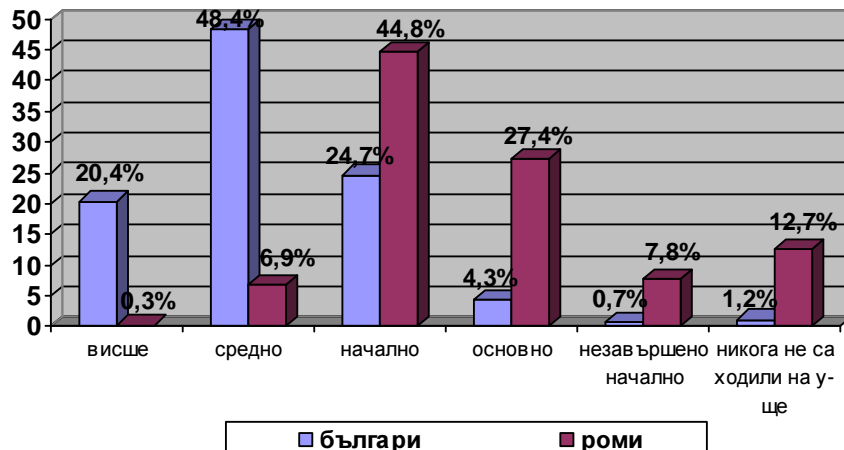
Диаграма 22. Образователно равнище на майките в зависимост от принадлежността им към уязвими социално-изключени групи

Докато средно за страната родителите с висше образование са 16%, делът им се удвоява в групата на членовете на училищните настоятелства и родителските активи.

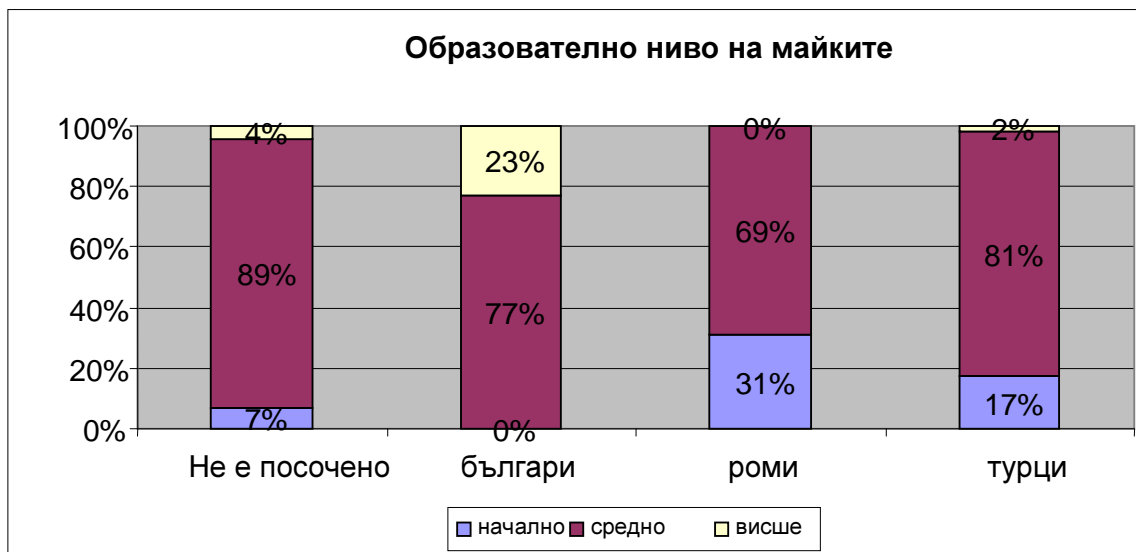
Данните от изследването са показателни за значимата роля, която има образованието на родителите при малцинствата по отношение на училищната посещаемост. Според резултатите от Преброяването на населението, проведено през 2001 г. от НСИ, ромите със средно и по-високо образование са малко над 7%. Представително за страната изследване на ИОО и Световната банка, проведено през 2007 г. („Многоцелево наблюдение на домакинствата”), показва, че сред пълнолетното население делът на ромите със средно и по-високо образование е под 9%.

Диаграма 23. Образователно равнище на българите и ромите по данни на НСИ към 2001 г.

В групата на ромските домакинствата, чиито деца посещават основни училища, образованието на 2/3 от майките е средно и едва на 1/3 от тях са с основна и по-ниска образователна степен. От една страна това означава, че в групата на ромските домакинства с деца е много по-вероятно децата да учат, ако техните родители имат по-високо образование.

Диаграма 24. Образователно равнище на майките по основни етнически групи

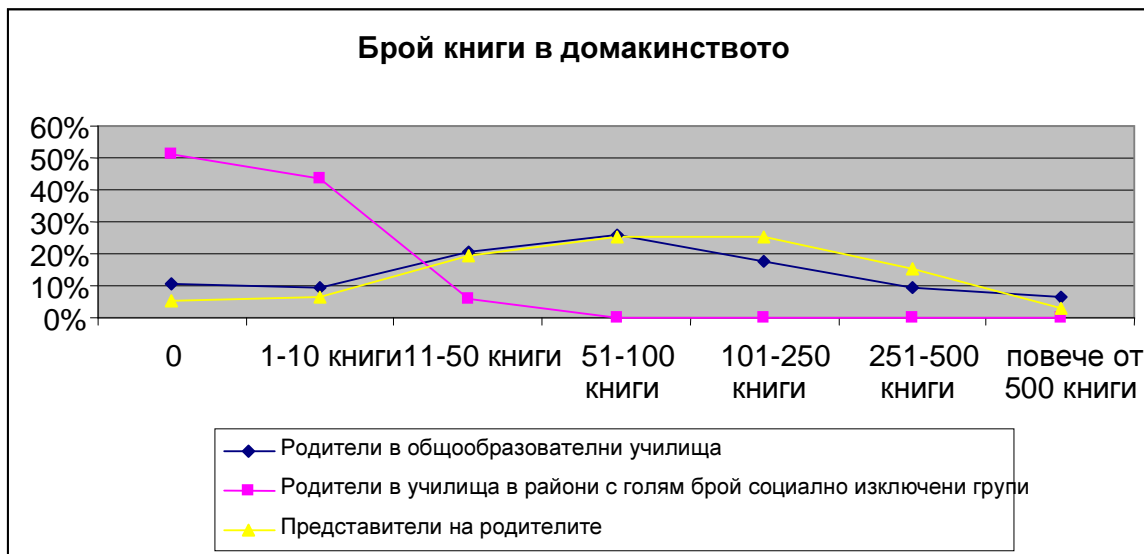

Проучване, проведено от УНИЦЕФ (“Причини за отпадане от училище в България”, 2007 г.), показва, че само 1% от майките на отпадналите от училище ромски деца имат средно образование, 27% – са получили само начално образование, а останалите 72% - дори по-ниско или никога не са ходили на училище. Разбира се, би следвало да се има предвид, че често при провеждане на изследвания интервюиращите на място регистрират по-ниска степен на отзоваване от страна на ромите или част от тези респонденти (от съображения за социална желателност и

престиж, или поради неразбиране на класификацията на образователните степени) не представят реална информация за образователната степен, която са завършили.

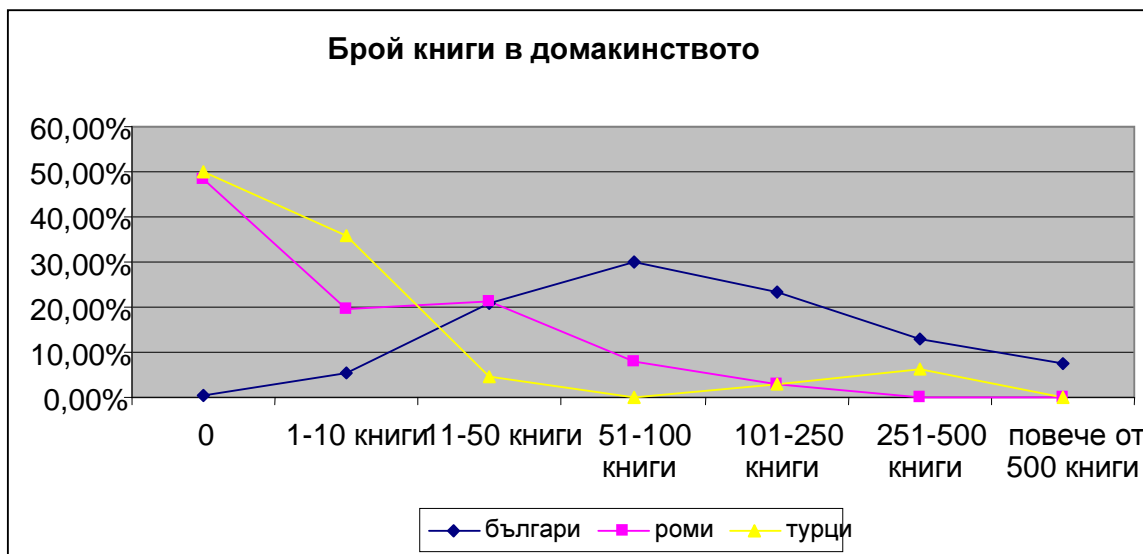
Друг съществен показател, по който се отличават родителите с висок потенциал за участие в настоятелствата и родителските активи, е наличието на добре окомплектована домашна библиотека. Притежаването на книги е в силна положителна корелация с образователното равнище на майките (0.49). Докато при средностатистическите домакинства на ученици в основната степен на училищното образование едва 27% разполагат с повече от 100 и по-малко от 500 книги, при домакинствата с активни в училищния живот родители, този дял е почти 2 пъти по-висок – 44%.

Диаграма 25. Брой книги в домакинствата на родителите в зависимост от принадлежността им към уязвими социално-изключени групи

При родителите на ученици от социално изключените групи най-висок е дялът на онези, които споделят, че въпреки нямат нито една книга и на практика в тези групи няма домакинство с повече от 50 заглавия в домашната библиотека. Както е показано на следващата графика, кривата на отговорите за наличие на литература въпреки за родителите на ученици от уязвими групи съвпада с кривата на отговорите, дадени от родителите от етническите малцинства – както за роми, така и за турци.

Диаграма 26. Брой книги в домакинствата на родителите по етнически групи

Ето защо индикатори като брой книги в домакинство ясно разграничават домакинствата на мнозинството, от тези на хората в неравностойно положение. Разбира се, закупуването на книги е колкото въпрос на образование и ценности, толкова и на финансова възможност домакинството да си ги позволи. Ето защо трябва да се избягва изкушението да се интерпретира притежаването на книги като показател за ценностите, свързани с образованието и знанието. Ниският брой на книги в домакинствата корелира както с ниските доходи, така и с ниското равнище на образование. Корелационният коефициент между благосъстоянието на домакинството и броя на притежаваните книги е много силен и положителен и е с над два пъти по-висока стойност (0.66) от корелационния коефициент между етнически изключените групи и броя на книгите вкъщи – (-0.27), сам по себе си също достатъчно висок, но с отрицателен знак.

Част от обясненията за ниското образование и късата лавица с книги в домовете на ромите произтича от пренасяната от поколение на поколение бедност.

Медианният доход на глава от домакинството при ромите е над два пъти по-нисък в сравнение със средния показател за изследваните домакинства на деца, обучавани в основна образователна степен. Доходите в семействата на активните родители – включени в настоятелствата и родителските активи – са дори още по-високи: ножицата между средния доход на човек в ромските домакинства и в домакинствата на родителите-училищни-активисти се разтваря още повече и разликата надхвърля 3 пъти (79 лв. към 239 лв.).

Оказва се, че членството в който и да било орган за родителско участие в училище изисква сравнително високо за представителите уязвимите групи образование (най-малко средна образователна степен), което на практика изключва родителите в неравностойно положение. Така ниското образователно ниво и ниските доходи на родителите от малцинствата, по-конкретно на

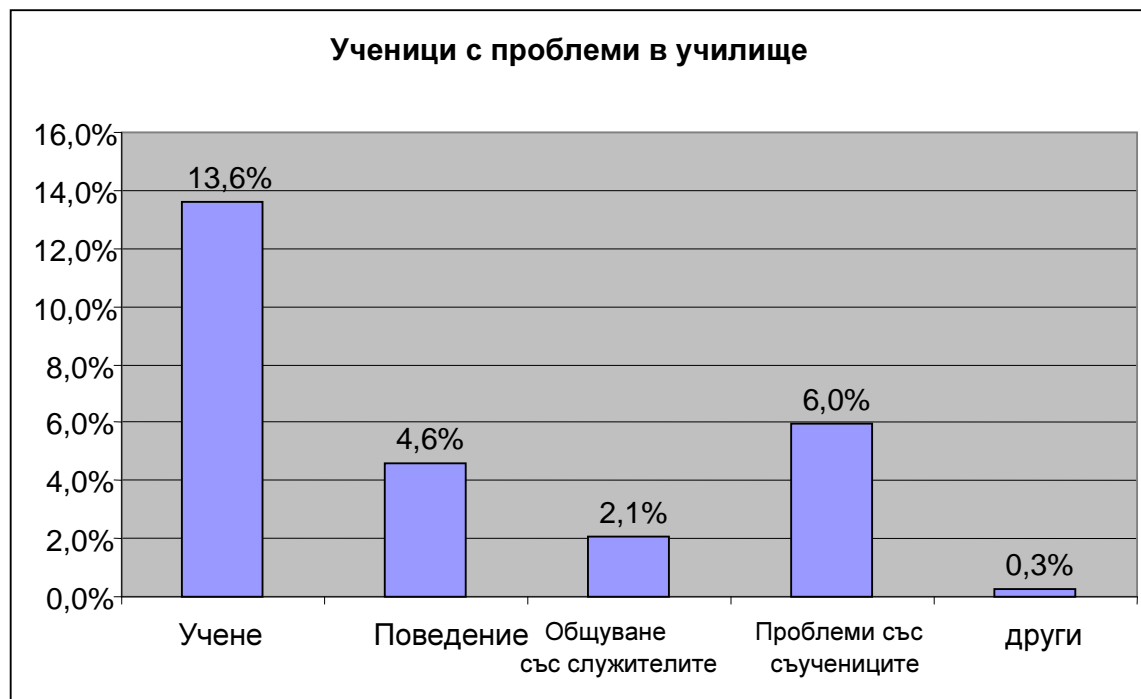
ромите, могат да се превърнат сами по себе си в бариера за родителското участие в училищните активи, дори и да допуснем, че предубеждението и дискриминацията не изиграят роля. Ето защо не е изненада, че представителите на социално изключените групи имат много ограничено участие в училищните настоятелства. Преодоляването на неблагоприятните фактори, свързани с образованието и бедността на родителите от уязвимите групи, е дългосрочен процес, който изисква комплексни публични инвестиции в различни сектори – образование, жилищни условия, заетост, здравеопазване и т.н.

В краткосрочен план обаче участието на родителите в училищния живот – независимо от образованието и доходите им – е необходима предпоставка за подобряването на взаимодействието между родителите и училището в интерес на децата. Ето защо в училищата, където има значително присъствие на децата от уязвими групи, е важно да се намерят форми и механизми за преодоляване на „образователния и подоходен ценз“ за участие в настоятелствата и да се насърчава информирано и мотивирано включване на родители с по-ниско образование и доход, които обаче имат право на глас за приоритетите на училището, за сътрудничеството между училището и местните общности и могат да допринесат в значителна степен за повишаване на ефективността на работа с децата от уязвими групи и за постигане на по-добри резултати по отношение на задържането в училище на т. нар. „проблемни деца“ и подобряване качеството на тяхното образование и възпитание.

Проблеми и затруднения в училище

Родителите на 3-ма от 4-ма ученици твърдят, че децата им не срещат никакви затруднения в училище. Все пак около една четвърт от родителите признават, че техните деца са изправени пред поне едно от следните предизвикателства в училище: проблеми с ученето; проблеми с поведението; проблеми при общуването с учителите и персонала; проблеми със съучениците, като най-сериозните затруднения са в областта на ученето, следвани от нарастващите през последните години проблеми, свързани с липсата на дисциплина в училище – поведенчески проблеми и нарушения в общуването със съучениците, както и с учителите и персонала.

Диаграма 27. Дял на учениците със съответните затруднения в училище

Настоящото изследване показва, че най-много проблеми на обучаемите, свързани с ученето и поведението в клас, се регистрират в училища с висок дял ромии и в селски училища⁵. В тези училища е много вероятно един ученик да е изправен пред повече от едно предизвикателства в училище, които той не може да реши самостоятелно. Справянето в такава ситуация изисква комплексен многоизмерен подход и взаимодействие между представители на различни институции с мултисекторна експертиза (в областта на педагогиката и детската психология и поведение, работа в мултиетническа среда и със специфични младежки субгрупи).

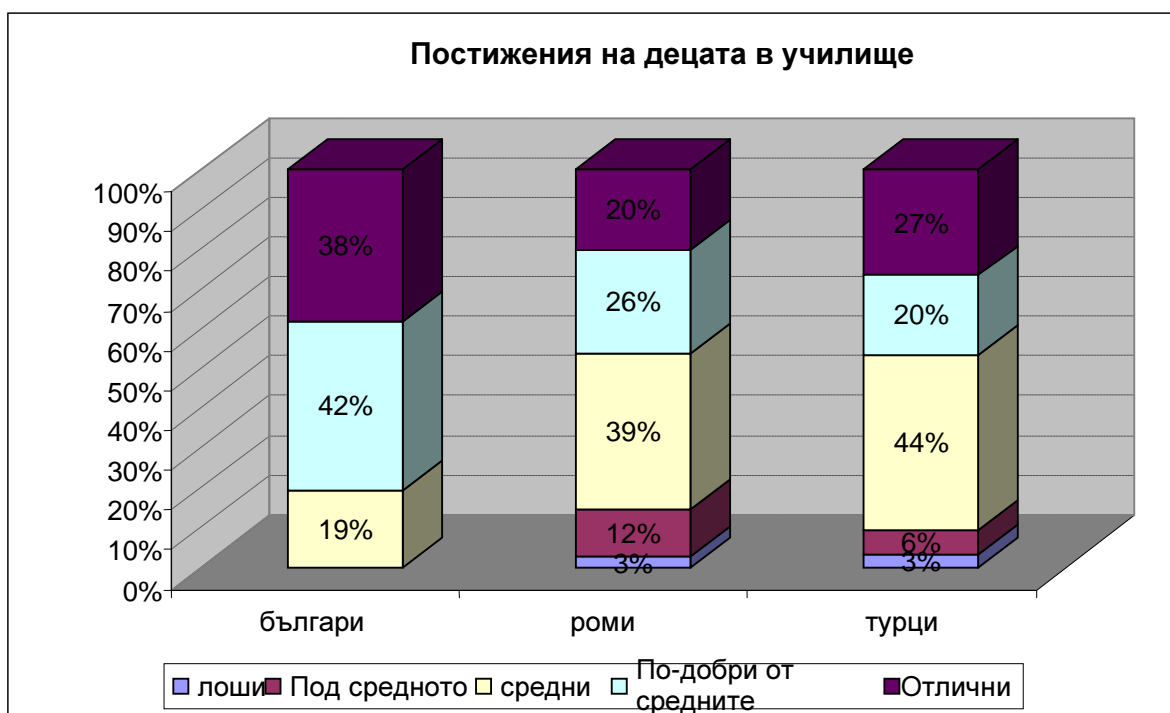
Липсата на квалифициран педагогически персонал за решаване на поведенческите проблеми (училищни психолози в училищата с малък брой ученици), недостатъчната квалификация и опитност на педагогическия и непедагогическия персонал за работа с тези младежи, съчетани с липсата на алтернативи за решаване на проблема извън училище (недостиг на квалифицирани социални работници и нисък капацитет за оказване на компетентна подкрепа в семейството) значително ограничават възможности за превенция и решаване на тези проблеми. Комбинацията от непреодолени езикови и комуникативни бариери, затруднения в усвояването на учебния материал и влошени взаимоотношения има силен демотивиращ ефект върху редовното посещение на учебния занятия. От своя страна, това води до задълбочаване на проблема с придобиването на знания в училище и повишена степен на влошаване на образователните

⁵ В някои СОУ в малки населени места и в периферни райони на големите градове също има значителен дял ученици с проблеми – най-вече по отношение на поведението и взаимоотношенията с персонала и съучениците. Вероятно това до голяма степен се дължи и на агресията и упражняването на насилие от по-големите към по-малките ученици, където те се обучават в една и съща смяна.

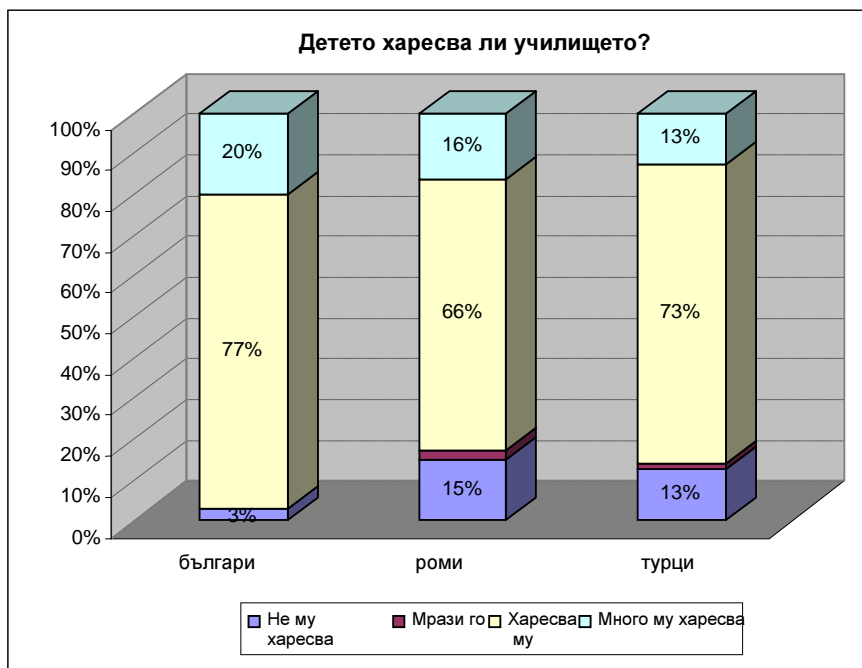
результати. Корелационният коефициент между броя на трудностите, които според родителите децата им изпитват и постиженията в училище, е силен и отрицателен: (-0.22); още по-висока е негативната корелация между броя на изпитваните трудности от децата и положителните им нагласи към училището (-0.35). Показателен в това отношение е фактът, че 15% от родителите на ромски ученици и 9% от родителите на турски ученици оценяват резултатите на децата си в училище като лоши или под средните, което отчасти може да е признак за ниско самочувствие, но от друга страна може да е и отражение на реалните пропуски в успеваемостта на ученика. За сравнение при родителите от мнозинството такива оценки не е дал нито един от интервюираните родители.

Диаграма 28. Оценка на родителите за постиженията на децата в училище по етнически групи

В дългосрочен план, липсата на условия за справяне с тези комплексни предизвикателства увеличава значително риска от отпадане от училище. Нерешените проблеми водят до нарастване на негативното отношение към учебния процес и към училището. Неслучайно делът на децата, които принадлежат към описаните уязвими в малцинствени групи (етнически малцинства и жители на малки села), значително по-често заявяват отрицателно отношение към училище. При ромите 17% от родителите признават, че децата им имат по-скоро или силно негативно отношение към училището, при турците – този дял е 15%.

Диаграма 29. Оценка на родителите за отношението на децата към училището по етнически групи

За сравнение при българите – едва 3% от родителите споделят, че децата им не харесват своето училище. Изглежда, че niskият успех и липсата на капацитет за справяне с проблемите, свързани с училището, могат да генерират безразличие и пасивност, или дори неприязън, което, от своя страна, влияе отрицателно върху успеваемостта и на шансовете за добро интегриране в училище.

Чувствителност и инициативност от страна на училището за справяне с предизвикателствата

Инициативността на училището в решаването на предизвикателствата пред учениците от уязвимите групи и техните семейства зависи от редица фактори, сред които: осъзнаването на необходимостта от комуникация с родителите и създадените традиции в това отношение; професионализма и демократичността на управлението на училището. Поради все още ограничената и частична децентрализация на училищното образование в България и загубените възрожденски образователни традиции, ролята на родителите във вземането на решения в училище остава ограничена. Без да се навлиза в теоретичния дебат за степента, до която е допустимо родителите да участват в живота и мениджмънта на училището, може да се отбележи, че в България все още е налице само ограничено и непълноценно включване на родителите –

дори само в процеса на обсъждане, а още по-малко във вземането на решения по училищните въпроси. Училището остава активно по отношение на включването на родителите обикновено по отношение на въпросите за събиране на парични средства и получаване на материална подкрепа за осъществяване на извънкласни и извънучилищни дейности и ремонти, но не и за други важни за родителите и учениците въпроси. От друга страна, дефицитът на инициатива и мерки за овластяване на родителите от страна на училището се допълва и от липсата на активност и настояване за участие у самите родители (особено сред представителите на малцинствените етнически групи). А в действителност поради относително по-слабите образователни резултати на децата от уязвимите групи, взаимодействието между техните родители и училища е още по-важно, тъй като там, където учат значителен брой деца от етническите малцинства, трябва да се решават много по-сложни предизвикателства в сравнение с останалите училища.

Подобно на другите форми на гражданска активност, официалното участие на родители от уязвими групи в училищния живот е предмет на много ограничен интерес в България. Според данните, получени от училищните директори в рамките на настоящото проучване, в около 30% от училищата няма действащ орган на родителско участие. Шест от седем родители през последните 3 години не са били членове на училищни настоятелства или друг подобен орган. Желанието за участие на родителите в тези училищни форми не е високо – само 36% от интервюираните родители смятат, че е задължение на някой от семейството да се ангажира в поне една от формите на организирано родителско участие в училище. Следва да се отбележи, че слабият интерес към включването в училищния живот от страна на родителите не е изключение от ниското ниво на цялостната гражданска активност в страната, като устойчиво най-ниски са показателите за гражданско участие на представители на уязвимите етнически групи – най-вече роми. Например, проучването “Ромите в Централна и Източна Европа” 2001 г., проведено от ПРООН/МОТ, показва, че 93% от ромите не смятат, че техните интереси са представени достатъчно добре на национално ниво, по-малко от 6% от ромите са в състояние да назоват ромска политическа партия или НПО, на които се доверяват. Ниското равнище на участие е в обратнопропорционална зависимост от степента на доверие – високата степен на недоверие към институциите (а училищата се разглеждат като част от институционалната система на държавата) корелира с ниските нагласи за включване в инициативи на съответната институция. Уязвимите групи често обвиняват неефективността на държавни контролни органи за тежкото си социалноикономическо положение. Освен това, съществува тенденция сред родителите от уязвимите групи да третират децата си като “разменна монета” при взаимоотношенията си с институциите (особено с училищните и социални служби). Например, някои родители от уязвими групи често използват

заплахи, че ще спрат децата си от училище, ако не получат никакви обезщетения – например, социални помощи, достъп до електричество и вода, и т.н.

В настоящия анализ фокусът е поставен върху формалното участие на родителите като членове на родителски настоятелства и активи. Въпреки това неформалните възможности за участие са дори още по-ограничени поради липсата на инициативи от страна на училището и липсата на усещане сред родителите, че имат потенциал и поле да оказват влияние върху училищния живот и училищните политики. Както вече бе отбелязано, данните от настоящото изследване показват, че през последната година огромно мнозинство от родители никога не са били поканени от училището да помогнат с поддръжката или подобряването на училищната инфраструктура – почистване, боядисване, строителни работи и т.н. (повече от 70%), да съдействат в спортни, социални и културни дейности – постановки, концерти, походи, и т.н. (75%), да помагат при предоставянето на училищни услуги в библиотеката, в училищния двор, при осигуряване на закуските (90%) или с уроците – да разказват приказки, да говорят за работата си, да свирят на музикален инструмент, да помагат на учителите като техни асистенти (94%). Почти 9 от 10 интервюирани родители споделят, че през последната година училището не е потърсило мнението на родителите за финансовото управление на училището. По-малко от 15% от родителите се опитват да повлияят върху училището по собствена инициатива – самостоятелно или с други родители, без първо да бъдат помолени за това от училището. Това разбиране и липса на инициативност и активно партньорство между родители и училище са унаследени от времето на високо централизирана образователна система, при която решенията се вземат от централно държавно ръководство. Наскоро започналите реформи към децентрализация на националната училищна образователна система не са в състояние да променят бързо тези нагласи – още повече, че на този етап промените са фокусирани главно върху финансовата децентрализация и в много малка степен засягат родителското участие в училищния живот.

За да измери училищната проактивност по отношение на родителите в различните училища, изследователският екип изготви композитен индекс на училищната инициативност и активност, който отразява информираността и оценката на родителите за степента на откритост на училището за комуникация и консултации с тях. Индексът включва отговорите на въпросите: *Колко пъти през последната учебна година бяхте поканени на обща родителска среща в училището, индивидуална среща в училището; Колко пъти през последната учебна година училището Ви даде писмена информация за развитието на детето, писмена информация за помощ на детето, за училищния бюлетин, друга писмена информация.*

Данните показват, че индексът има най-високи стойности в училищата в общинските центрове и най-ниски стойности – в селските училища и в училища, където учат значителен брой деца от етническите малцинства.

Вероятността за проява на по-голяма инициативност от страна на училищата за партниране с родителите нараства там, където домакинствата са с по-стабилни доходи и с по-висок жизнен стандарт. Обратно, училищата са най-пасивни в търсенето на контакт с родителите, когато семействата на техните ученици живеят в дълбока и многоизмерна бедност (която обичайно корелира с висок дял на записаните в училище деца от етническите малцинства – над 30%).

Резултатите от изследването за родителското участие в училищния живот в България показват, че е налице съществена пропаст между потенциала на мнозинството от родителите и този на родителите от социално изключените групи да оказват влияние върху училищните политики. В основата на ограниченията пред уязвимите групи стоят липсата или недостига на знания, доходи и самочувствие. Не е случайно, че проучването показва положителна корелация между благосъстоянието на домакинствата и степента на удовлетвореност на родителите от възможността да се повлияе върху взимането на решения в училище (0.25) и произтичащата от това дори още по-голяма положителна корелация между благосъстоянието и общата удовлетвореност от училището (0.31). От друга страна, в училището и в управлението на системата на училищното образование като цяло все още не се осъзнава потребността да се инвестират усилия за компенсиране на тези неравенства на достъпа до образователни решения на малцинствата. В резултат на това доверието, интересът и участието на родителите от уязвимите групи в училището намалява, децата не получават необходимите стимули в семейството и също губят интерес, а индексите за включване в системата на образованието остават далеч от целите на страната и Европейския съюз.

ПРЕПОРЪКИ ЗА ВКЛЮЧВАЩИ РОДИТЕЛИТЕ ПОЛИТИКИ

На национално равнище – стратегическо насочване и комуникация на родителското участие

Необходимо е изработване на образователен стандарт за включване на родителите в организационното развитие на училищата. Заедно с това следва да бъдат осъществени и следните дейности: възлагане на изработката на практически наръчници за родителско участие; изработване на информационна база-данни за родителското участие и индикатори за родителско участие; възлагане на изработване на програми за родителско участие (вкл. на модификация на програмите за родители от уязвими социални групи); организиране на проучвания и публични

дискусии за родителското участие; разработване на комуникационна програма за популяризиране на ефектите от родителското участие в училищния живот (насочена към родителски групи и общности с разнообразни комуникационни профили).

Успешното изпълнение на разделите в програмите за училищно развитие, свързани с включването на родителите, изисква планирането на работно време и целеви средства в рамките на единния разходен стандарт. Тези средства следва да бъдат разглеждани като инвестиции, които могат да имат висока добавена стойност в развитието на училищата.

Общините и местните общности – интегриране на родителското участие като вътрешноприсъщ елемент на местните образователни политики

Работата с родителите следва да се превърне в част от стратегиите за местни образователни политики. Тези документи следва да бъдат изработвани с участието на родителите, а не само да набелязват мерки за работа с тях. В този контекст общините следва да организират и обезпечават с информация местни публични дискусии за насърчаване на родителското участие, а резултатите от форумите да бъдат използвани при разработването на местните образователни политики.

Финансирането на училищните политики чрез изработването на общинско равнище формули за разпределение на средствата по единен разходен стандарт би следвало да не отчитат само статуквото, но и нуждите и плановете на училищата за развитие, вкл. в областта на родителското участие.

Ако в рамките на образователната система се предявят по-големи изисквания към училищата за по-активно включване на родителите в училищния живот – училищата в т. нар. “необлагодетелствани” райони – с висока безработица, ниски доходи и влошени показатели за образователното равнище на населението – ще трябва да положат много повече усилия и да инвестират много повече средства на ученик, за да постигнат съпоставими със средните за страната показатели за включване на родителите в училищните процеси. По принцип е по-трудно училището да влезе и да поддържа устойчива и ефективна връзка с родители от социално-уязвими групи. Те нямат достъп до Интернет, удобен транспорт (а често живеят в населени места, различни от училището на техните деца), а понякога не разполагат дори и с телефон. Това налага изработването на специални програми за училищата в “депресивните” райони и предоставяне на допълнителни средства по единните разходни стандарти за равноправно включване на родителите в тези общини в живота на местните училища.

Училищата – откритост за широко системно партньорство с родителите и местните общности

Включването на родителите следва да се превърне в част от стратегията за развитие на всяко училище. То следва да бъде планирано, насърчавано, оценявано и подобрявано въз основа на събирането на обратна връзка и извършването на анализ.

Фокусът в обмена на информация с родителите следва да бъде разширен и в него да се включат дискусии за възможностите за подобряване на цялостната дейност на училището (холистичен подход), а не само на работата в класа и индивидуалното развитие на детето (индивидуалистичен подход). Заедно с това пътищата за обмен на информация следва да бъдат съкратени и средствата за комуникация модернизирани и съобразени с комуникационния профил на съответните групи родители/настойници и спецификите на местните общности.

Пълноценното включването на родителите изисква предварителна инвестиция в разясняване на техните права, и начална и продължаваща подкрепа (вкл. обучения) за участие в училищния живот под различни форми: от едностранно информиране и консултации – до прехвърляне на правомощия в определени области и за определени дейности.

За целта е необходимо училището да насърчава развитието на квалификацията и уменията на своето ръководство и персонал за работа с родителите.

Данните от проучването на родителското участие в страната показват наличието на ясно разграничение на родителите в групи, характеризиращи се със различните възможности за участие в образованието на техните деца. Очевидно първостепенната задача на училищната система трябва да бъде да компенсира тези различия по отношение на родителския потенциал за упражняване на влияние и активност в училищния живот и оказване на образователна подкрепа за децата въщи. Уместният въпрос тук е “Какво би направило училищата в “необлагодетелстваните” райони по активни и по-компетентни в общуването с маргинализираните групи, за да ги включват в училищния живот и да актуализират компетенциите им относно образованието на децата?”. Един от отговорите е – за да се постигне това, имаме нужда от подходящо обучени и висококомпетентни и мотивирани учители и училищни мениджъри. От редица години кариерното развитие в училище и разграничаването на учителските заплати стои в дневния ред на образователната политиката (без особен напредък). В този контекст са налице условия за интегриране на подходящи стимули за учители, които избират да преподават в училища в необлагодетелствани райони, като това се отрази във възнагражденията им и възможностите и изискванията за продължаващо обучение.

ПРИЛОЖЕНИЕ 1

ПОДРОБНО ОПИСАНИЕ НА ИЗПОЛЗВАНАТА МЕТОДОЛОГИЯ

1. Видове извадки – интервюирани са три основни и една допълнителна групи:

Извадка А) Родители на деца, на възраст 8 – 13 години, учещи в избраните училища

Извадка Б) Родители, участващи в училищното настоятелство и родителския актив на класа

Извадка В) Директорите на избраните училища

Допълнителна извадка Г) Две училища в сегрегирани квартали

- гр. Кюстендил, кв. Изток, “5 ОУ Христо Ботев”
- гр. Стара Загора, кв. Лозенец, “12 ОУ Георги Гърбачев”

Във всяко училище от извадка Г се правят по 30 интервюта с родители (извадка А), по 5 интервюта с активни родители (извадка Б – изборът им е описан в схемите по-долу) и по 1 интервю с директорите им (т.е. извадка В). Описаната по-долу методология се прилага изцяло и за двете училища от извадка Г.

2. Големина на извадките

Извадка А)

По план трябва да се направят общо 900 интервюта с родители на деца, учещи в съответните 30 избрани училища. Броят на родителските интервюта за всяко училище е даден в таблицата по-горе и е определен по метода на Лахири.

Извадка Б)

По план трябва да се направят по 5 интервюта с родители на деца, учещи във всяко от 30-те училища от горната таблица по схемата:

- **един** родител, участващ в училищното настоятелство
- **четирима** родители, участващи в родителския актив – по един родител на ученик от всеки клас (1 – от четвърти клас, 1 - от пети клас, 1 – от шести клас и 1 – седми клас).

Извадка В)

Интервюта с директорите на 30-те избрани училища.

3. Методология на извадката

Направена е двустепенна стратифицирана случайна извадка по шестте района за планиране и по вид населено място (град / село). Във всеки район за планиране са избрани по 5 училища и те са разпределени съответно по 2 и 3 по вид на населеното място в зависимост от разпределението на населението по този признак в съответния регион. Броят на интервюираните родители от извадка А във всяко от избраните училища е пресметнат по метода на Лахири (Lahirie’s method (linear cumulative) of sample selection). От общо 900 интервюта, трябва да има 450 – с родители, живеещи в селски и 450 – с родители, живеещи в градски райони. Броят на интервюираните родители по региони и тип населено място са разпределени по следния начин:

2 училища	Брой интервюта
1	25
2	35
Общо	60
3 училища	Брой интервюта

1	20
2	30
3	40
Общо	90

4. Подбор на респонденти

Извадка А)

Схема за подбор на респонденти - случаен обход (при условие, че не съществува списък на родителите или ни е отказан достъп до него)

Училището е център на обхождания район. Периметърът на обход има радиус около 1,5 км около градските училища, а обходът около селските училища обхваща цялата територия на селото.

Схемата на обход е да се вземат пет различни начални точки в избрания периметър около училището и от всяка точка да се започне случаен обход, докато се направят 4, 5, 6, 7 или 8 интервюта в зависимост от общия брой, който трябва да бъде направен. Петте начални точки са съответно 4-те краища на обхождания район (североизточен, северозападен, югоизточен и югозападен), а 5-тата точка е самото училище (централен район).

Схема за подбор на респонденти – списък (при условие, че съществува списък на родителите и ни е предоставен достъп до него)

Ако в училището има списък с родителите на учениците от трети до осми клас (например дневниците на паралелките от тези класове) и директорът е съгласен да го предостави на анкетъора, може да се направи случайна извадка от родители от този списък.

Извадка Б)

Родителите от родителския актив се избират произволно от списък, предоставен от директора.

5. По колко интервюта се правят и къде?

Според схемата на обход, има **5 вида райони на обход - североизточен, северозападен, югоизточен и югозападен и централен район**. Според броя на интервютата, които трябва да бъдат проведени в съответното училище, схемата е следната:

- 20 интервюта, правят се по 4 интервюта във всеки от обхожданите райони ($4 * 5 = 20$)
- 25 интервюта, правят се по 5 интервюта във всеки от обхожданите райони ($5 * 5 = 25$)
- 30 интервюта, правят се по 6 интервюта във всеки от обхожданите райони ($6 * 5 = 30$)
- 35 интервюта, правят се по 7 интервюта във всеки от обхожданите райони ($7 * 5 = 35$)
- 40 интервюта, правят се по 8 интервюта във всеки от обхожданите райони ($8 * 5 = 40$)

След като вече е избрано домакинство, ако в него има повече от едно дете, отговарящо на условията, се пита за **ДЕТЕТО, ИМАЩО НАЙ-СКОРО ПРЕДСТОЯЩ РОЖДЕН ДЕН**.

6. С кого се провеждат интервютата при различните извадки?

Извадка А)

- Майката на детето.
- Ако майката отсъства в момента на посещението, интервюто се провежда с бащата.
- Ако нито един от двамата не присъстват в момента на посещението, трябва да се насрочи ново посещение в удобно за майката време. Ако майката трайно отсъства или няма подходящо време, в което да бъде намерена, се насрочва среща с бащата.
- Ако нито един от двамата родители не се грижи в момента за детето, се интервюира човекът, който основно полага грижи за децата (баба, дядо, настойник и т.н.).

- Трябва да се направят ПОНЕ ДВА ОПИТА за контакт с майката или друг родител / настойник. Ако в момента няма родител в дома, трябва да се направи друго посещение в различен час.

Извадка Б)

Родителят, участващ в настоятелството, се избира по следния начин - **първият по азбучен ред, от списъка с участници в настоятелството от последната учебна година** (тази информация се взема от директора на училището). Информация за родители, участващи в родителския актив, се взема отново от директора или от посочени от него учители и класни ръководители.

Извадка В)

Интервюто с директора се прави в удобно, посочено от него време.

Допълнителна информация в рамките на проучването бе набрана и чрез провеждането на 5 фокус-групови дискусии, проведени в периода май-юни 2010 г., с участието на членове на училищни настоятелства и родители на ученици от средищни, селски, разположени в квартали с преобладаващо ромско население и специализирани училища в областите Велико Търново, София и Стара Загора.

ПРИЛОЖЕНИЕ 2

СПИСЪК НА ДИАГРАМИ

- Диаграма 1. Оценка на родителите за честотата на отправени от училището молби за съдействие
- Диаграма 2. Оценка на родителите за задължението на семейството да върши доброволческа дейност
- Диаграма 3. Оценка на родителите дали училището трябва да моли семействата за помощ
- Диаграма 4. Съгласие с твърдението, че поне един член на семейството е често в училището
- Диаграма 5. Удовлетвореност от различните начини за включване в училищния живот
- Диаграма 6. Брой случаи на получени от родителите покани за участие в родителски и индивидуални срещи
- Диаграма 7. Степен на отзоваване на родителите при покани за участие в родителски и индивидуални срещи
- Диаграма 8. Оценка на родителите за задължението на семейството да участва в училищно настоятелство
- Диаграма 9. Честота на случаите, в които училището е искало мнението на родителите относно...
- Диаграма 10. Удовлетвореност на родителите от степента на оказване на влияние върху училището
- Диаграма 11. Оценка на родителите за степента, в която постигат исканията си колективно и самостоятелно
- Диаграма 12. Оценка на родителите за това кое е общо задължение на училището и семейството
- Диаграма 13. Оценка на директорите за това кое е общо задължение на училището и семейството
- Диаграма 14. Съгласие на родителите с твърдения за класния ръководител и учителите
- Диаграма 15. Оценка на родителите за това дали училището трябва да им изпраща писмена информация
- Диаграма 16. Честота на изпращане на писмена информация от училището за родителите
- Диаграма 17. Разлики в отговорите на директорите и родителите за честотата на изпращане/получаване на писмена информация
- Диаграма 18. Оценка на родителите за ежедневната продължителност подготовка на домашни от детето
- Диаграма 19. Оценка на родителите за ангажираност на лица в подготовка на домашни от детето
- Диаграма 20. Съгласие на родителите с твърдения, свързани с домашната подготовка на детето
- Диаграма 21. Съгласие на директорите с твърдения, свързани с предоставянето на инструкции към родителите как да подпомагат подготовка на детето вкъщи
- Диаграма 22. Образователно равнище на майките в зависимост от принадлежността им към уязвими социално-изключени групи
- Диаграма 23. Образователно равнище на българите и ромите по данни на НСИ към 2001 г.
- Диаграма 24. Образователно равнище на майките по основни етнически групи
- Диаграма 25. Брой книги в домакинствата на родителите в зависимост от принадлежността им към уязвими социално-изключени групи
- Диаграма 26. Брой книги в домакинствата на родителите по етнически групи
- Диаграма 27. Дял на учениците със съответните затруднения в училище
- Диаграма 28. Оценка на родителите за постиженията на децата в училище по етнически групи
- Диаграма 29. Оценка на родителите за отношението на децата към училището по етнически групи